

DIRK VERHOFSTADT

Dagboek 1933. Het gevaar van extreemrechts

Antwerpen, Houtekiet, 2022, 405 p.

In *Dagboek 1933* reconstrueert Dirk Verhofstadt quasi dag na dag de politieke *Machtergreifung* van Adolf Hitler en zijn NSDAP in de loop van datzelfde jaar. Deze overname van de macht maakte een einde aan de wankelende Weimarerpubliek, ontstaan na de capitulatie van het Duitse Keizerrijk in 1918. In de dagen, weken en maanden na zijn aanstelling tot rijkskanselier op 30 januari 1933 vormde Hitler, die met drie ministerposten aantrad, die republiek om tot een nazidictatuur waarin hij als *Führer* genoeg de absolute politieke macht veroverde. Verhofstadt noemt de snelheid waarmee de democratie ondermijnd werd verbijsterend en verbergt geenszins dat zijn historisch werkstuk – de titel én de compositie van het boek laten geen ruimte voor twijfel – tegelijk als educatief instrument bedoeld is. Hij wil de lezer nadrukkelijk waarschuwen voor scenario's die zulk een snelle afbraak van de democratie in ons tijdgewricht zouden herhalen. Als leidmotief verwijst de auteur naar de Joods-Italiaanse schrijver en Auschwitz-overlevende Primo Levi die in zijn getuigenis over de nazi-kampen schreef: 'Het is gebeurd en kan dus weer gebeuren. Dat is de kern van wat we te zeggen hebben'.

Als liberaal publicist en opiniemaker die zich over ethiek boog en vele lanssen brak voor het atheïsme en de seculiere samenleving, had Dirk Verhofstadt er al een aanzienlijk traject opzitten toen hij in 2010 aan de Gentse universiteit doctorde in de moraalwetenschappen. Zijn proefschrift behandelde de morele verantwoordelijkheid van paus Pius XII ten aanzien van de judeocide, een veld dat hij ook nadien, toen hij docent Media en Ethiek werd aan de UGent, bleef bestuderen. De auteur die nauwgezet het jaar 1933 onder de loep neemt komt dus allerm minst onbeslagen op het ijs.

Het lef, de snelheid én de grondigheid waarmee Hitler tewerk ging waren omgekeerd evenredig aan het politieke inschattingsvermogen en

de alertheid van de rechterzijde die voor hem de ophaalbrug neerhaalde en in de waan was dat hij zich wel aan de macht zou verbranden. Na amper vier dagen werd de vrije meningsuiting ernstig beperkt en de pers gemuilkorfd. Enkele dagen later koppelde hij zijn eigen paramilitaire troepen, de zogenaamde bruinhemden van de *Sturmabteilung*, aan het officiële politieapparaat. Met de brand in het Rijksdaggebouw op 27 februari, die in de schoenen werd geschoven van de 'communistische terreur', verwierf Hitler de gedroomde aanleiding om via de Rijksdagsbrandverordening, gevolgd door de Machtigingswet van 23 maart, zijn dictatuur te vestigen. Op 2 mei volgde de uitschakeling van de *Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund* (ADGB), de grootste vakbond van Duitsland en Europa, die ook naïef van oordeel was geweest dat een moeilijke *cohabitation* van slechts zeer tijdelijke aard zou zijn. Midden in diezelfde maand volgden de boekverbrandingen. Terwijl Thomas Mann, die in 1929 de Nobelprijs voor Literatuur had ontvangen, zijn boeken in München openbaar zag verbrand worden en dit ritueel 'barbarij op het infantiele af' noemde, juichte de Duitse PEN-club het gebeuren toe.

Dirk Verhofstadt baseerde zich voor zijn kroniek van het sinistere jaar 1933 op substantiële delen van de wetenschappelijke literatuur over het nazisme, maar putte ook sterk uit getuigenissen, memoires, dagboeken van mensen die het in één of ander opzicht meemaakten. Dit verrijkt het boek doordat de lezer zowel kennismaakt met de grote historiografische inzichten als met de 'kleine verhalen' en intiemere ervaringen van observatoren.

Origineel is Verhofstadt daar niet mee. Alleen al in het Angelsaksische taalgebied gingen historici als Benjamin Carter Hett (*The Death of Democracy: Hitler's Rise to Power and Downfall of the Weimar Republic*, 2019) of Peter Fritzsche (*Hitler's First Hundred Days: When Germans Embraced the Third Reich*, 2020) hem voor.

Verhofstadt is echter nog explicieter in het geëngageerde, ja, militante aspect van zijn onderneming.

Met thematische verwijzingen ('dehumanisering', 'biologisch racisme', 'Salonfähigkeit', 'leugens', 'kritiek op rechters'...) waarmee hij zijn chronologische uitrol onderbreekt, legt hij nadrukkelijk de link met de actuele context waarin extreemrechtse politieke partijen electoraal sterk scoren en hun discoursen en voorstellen ingang en zelfs acceptatie vinden in het politieke debat.

Een verdiept lezer moet wel de indruk krijgen dat de geschiedenis zich herhaalt, dat het jaar 1933 terugkeert tenzij we 'lessen trekken' uit een aantal toen gemaakte fouten – onderschatting, normalisering, besluiteloosheid en verdeeldheid onder democraten en in het bijzonder de politieke linkzijdige. Hier situeert zich de zwakte van het werk in die zin dat het de link met de huidige context louter benadert op basis van analogieën en nagenoeg geen aandacht heeft voor de verschillen tussen het Europa en de internationale context van toen en die van vandaag. Toch trapt Verhofstadt niet helemaal in de val en roept hij de Portugese romancier José Saramago in om te onderstrepen dat een terugkeer van het fascisme 'waarschijnlijk een andere vorm zal aannemen'. Hiermee sluit de auteur aan bij een breed gedragen en door Robert O. Paxton aangereikt inzicht dat de democratie niet zozeer op haar hoede moet zijn voor een terugkeer van het fascisme *as such* maar veeleer voor een 'functioneel equivalent'. Reden temeer om naast de analogieën met fascisme en nazisme van het interbellum van de vorige eeuw, ook en vooral de specifieke kenmerken van de contemporaine wereld trachten te vatten.

Met *Dagboek 1933* schreef Dirk Verhofstadt een vlot leesbare, degelijk onderbouwde kroniek van een kanteljaar in de vorige eeuw die overigens met passende foto's geïllustreerd wordt. Hij toont aan hoe je een onderbouwd historisch werkstuk kan brengen vanuit een mijn inziens noodzakelijk geëngageerd perspectief zonder dat het boek ook maar enigszins karikaturaal wordt.

Vincent Scheltiens

JOZEF LAPTOŠ, AVEC IDESBALD GODDEERIS, THIERRY GROSOBOIS, INGA KAWKA, WOJCIECH PRAŻUCH ET PRZEMYSŁAW SZCZUR

La politique polonaise à la lumière des rapports diplomatiques belges (1939-1945). (Bescheiden betreffende het Internationaal statuut van België sedert 1830 nr. 2)

Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2021, 493 p.

Deze bronnenpublicatie gefinancierd door het Nationaal Centrum voor de Poolse Wetenschap (*Narodowe Centrum Nauki*) en het federaal wetenschapsbeleid verschijnt in de reeks van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis over de internationale positie van België. Het betreft een bronnencollectie die vooral berichten van Henry Borel de Bitche, de Belgische diplomaat bij de Poolse regering in ballingschap in Londen, aan Paul-Henri Spaak samenbrengt. Er is ook een klein aantal documenten opgenomen van de Belgische regering in ballingschap in Londen, alsook van de Belgische ambassades in Washington en Moskou. Deze documenten werden aangevuld met enkele documenten van de Poolse regering in ballingschap in Londen betreffende de Belgisch-Poolse relaties. Samen werden 275 documenten opgenomen.

Centraal in deze bronneneditie staat de houding van de Belgische diplomatie tegenover de Poolse regering in Londen gedurende de Tweede Wereldoorlog. Chronologisch kan de lezer volgen hoe de Belgische diplomaten verslag uitbrengen over de Sovjetbeleid ten opzichte van de Poolse regering in ballingschap die hen dwingt niet alleen een westwaartse verplaatsing van hun territorium, maar ook een communistische leiding te aanvaarden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn Polen en België één van de vele landen die uit het schaduw van de grootmachten willen treden om inspraak te krijgen in het besluitvormingsproces over de naoorlogse politieke orde, wat vooral voor Polen een tragisch proces wordt.

De bronnenpublicatie start in September 1939 wanneer België tijdens de *drôle de guerre* twijfelt om de Poolse regering in ballingschap in Angers